
Уладзімір Сьцяпан

...мастацтва, пры ўсёй велічы і магутнасці,
здатнае, у лепшым выпадку спыніць імгнень-

не,

але яно ня можа змагацца з жыццём...

Жыццё – джаз

Два апаведы

Вяртаньне

Хацелася напісаць пра..., але ня мог, не наважваўся...

111

Мастак памёр на пероне, яшчэ таго, старога менскага вакзалу.

Пасадзіў жонку ў вагон, цягнік крануўся, ён узмахнуў на разьвітаньне рукой, схапіўся за сэрца і яго нястала...

Мастак быў маім настаўнікам.

На апошнім курсе вучэльні я напісаў алейнымі фарбамі на палатне карціну, памерам метр на метр.

Яна, тая карціна, напісалася вельмі хутка, ці не за дзень. Памятаю да драбніцаў. Мужчына і цяжарная жанчына сядзяць на табурэтцы сьпіна да сьпіны. На падлозе, каля босых ног, прайгравальнік, а на ім чорная з чырвонай сярэдзінай плытка. За імі вісіць прасьціна ў цяжкіх, ломкіх складках. Усё на тым палатне абліта залаціста-васковым сьвятлом ня-дужай лямпачкі. Мужчына і жанчына зьнерухомелі, заглыбленыя ў свае думкі. Яны разам і тым жа часам кожны сам-насам.

Настаўнік, якому на той час было гадоў пяцьдзясят шэсьць, глядзеў на карціну даволі доўга і насыцярожана. Зьняў акуляры, пачаў нярвова круціць, узьдзеў, а потым рэзка павярнуўся да мяне і зірнуў ня ў вочы, а ў твар: “А ведаеш, тут усё няпраўда, але гэта — мастацтва”. Сказаў і выйшаў з май-стэрні.

Чаму я згадаў тое палатно ці не праз трыццаць гадоў? А вось чаму. Мужчына з жанчынай слухаюць музыку. Слухаюць джаз. Я гэта ведаю – сам ма-ляваў.

Сапраўдны джаз – чорны, мурынскі...

І жыцьцё – джаз.

Непрадказальнае, пакутлівае, а бывае і невыноснае...

Паставіць музыку – рытуал. Трэба ўзяць з паліцы, ці шуфляды плыт-ку. Выцягнуць яе з капэрты, а лепш, дазволіць самой высьлізнуць з папяровай схованкі ў руку. Апусьціць, асьцярожна пакласьці на кру-цёлку, сьцерці аксамітавай падушачкай пылінкі і вільготныя адбіткі пальцаў, а потым націснуць клавішу і акуратна павярнуць рычаг...

Прайгравальнік з чорнымі калонкамі — адзіная рэч, якую мы з жон-кай, за нашае сумеснае жыцьцё, набылі ў крэдыт.

Шэсьць лічбаў тэлефоннага нумару сядзелі ў памяці так моцна, што пабудзі сярод ночы, спытай і скажу беспамылкова. А сэрца пры гэтым сьцісьнецца ў кулак, зробіцца цвёрдым і перастане біцца...

Яны – тыя лічбы, былі як невыводная татуіроўка, як выпаленае таў-ро. Я насіў іх пры сабе, цягаў, ненавідзеў, але пры гэтым атрымліваў незразумелую садыстскую асалоду. Яны выплывалі ў памяці ў самы непатрэбны момант, бо жылі сваім жыцьцём, адасоблена ад мяне. Рані-цай, калі сьпяшаў на працу – ногі пачыналі заплятацца, у вачах зьяўля-лася жоўтая каламуць і даводзілася спыняцца, бо акрамя лічбаў нічога перад сабой ня бачыў – яны засьцілі сьвет...

Яны хаваліся там, глыбока – глыбока ў душы. Гарэлі, балелі так моц-на, асабліва па начах, што мяне курчыла, і я скрыгатаў зубамі, пракус-ваў язык і ў роце рабілася салёна.

На працягу месяцу па колькі разоў на дзень я тэлефанаваў, а потым, калі перапэняліся гудкі — і там бралі слухаўку – дрогкім голасам прасіў паклікаць доктарку. Дзіўна – ні прозьвішча, ні імя яе ня памятаю – толькі нумар, толькі шэсьць лічбаў. У дактароў, як і ў настаўнікаў запамінаец-ца адразу імя і імя па бацьку, і бяз розьніцы колькі ім гадоў... Толькі ад-нойчы яна, тая доктарка, аказалася побач з тэлефонам, і мне не давялося чакаць. Пачуў яе голас і ўсё зразумеў... Прытуліўся сьпінаю да сьцяны – стаяць ня мог, у сярэдзіне загуло, засьвістала, як у вялізнай парожняй бочцы і доўга ня мог нават слова мовіць. Праз дзікі сьвіст і скавытаньне прабіваліся галасы, але я іх перастаў разумець...

Цяжка такое пачуць, а яшчэ цяжэй паведаміць жонцы...

Позірк і доўгі крык прымуслілі хіснуцца і апусьціцца перад ёй на калені...

Яе прыгажосць ды мой талент, а яшчэ залаты пярсцёнак з ружовым каменьчыкам – вось і ўсе каштоўнасьці, якія мы мелі на той час. Шырокія і важкія — заручальныя пярсцёнкі прадаліся, калі я служыў у войску – іх не шкада: ні тады, ні зараз.

Пры даволі рэдкіх сустрэчах з доктаркай нясьцёрпна хацелася перапыніць яе перасыпанную, перанасычаную медыцынскімі тэрмінамі размову, за якой дактары хаваюць сваю бездапаможнасьць. Выцягнуць з кішэні загорнуты ў бялюткую насоўку той залаты пярсцёнак і прашаптаць – прамовіць, але так, каб не пачуць адмоўнага адказу: — “Вось, вазьміце, бярыце, бярыце... Больш нічога каштоўнага ў нас няма... Зрабіце толькі каб... каб ён жыў.”

Але гэтага я так і не сказаў, не паспыеў... Разумею, што гэта не змяніла б нічога, адно, магчыма, дадало ілюзіяў і беспадстаўных спадзяваньняў.

Тра – та – та – та – ра, тра – та – та – та – ра, та – та – та...

Музыка загучала раней, чым ён зьявіўся на палубе. Цёмныя пальцы беглі па клавішах і кнопках старога, дабітага акардэону. Музыка пасьміхаўся шчарбатым ротам. Ён вылез з нетраў маленькага параходзіку, як той “чорт з люку”. На параходзіку людзей – па пальцах пералічыць. Вецер з мора, сьлёка, хвалі блакітна-зялёныя, музыка... Што яшчэ трэба?

Параходзік гайдае, як трэсачку, хвалі бухаюць у левы борт, ляцяць салёныя пырскі, зіхцяць на белых парэнчах, на дошках палубы, пабліскваюць прахалодным пылам у паветры. Яшчэ адна хваля і яе кідае ў мае абдымкі, лаўлю, быццам чакаў, прыціскаю да сябе і хутка цалую ў прахалодную шчаку.

Чарнявы, лысаваты, расхрыстаны музыка, апрануты пад аперэтакнага марака, пачынае абыходзіць пасажыраў. Спрактыкавана, яму дастаткова хуткага позірку на адпачыньніка, каб вызначыць, з якой краіны той прыехаў – і тады музыка ўсьміхаецца яшчэ шырэй, яшчэ больш прыязна і ветліва. Ён усё разлічыў – вынаходлівы каталонец, параходзік маленькі – не схавацца, людзей няшмат, так што за яго музыку давядзецца плаціць кожнаму.

З намі ў гішпанца-каталонца атрымаўся “пракол”. Ён прыняў маю жонку сьпярга за мадам – зайграў французскую мелодыю і атрымаў адно яе бесклапотную ўсьмешку, потым за фрау, потым за пані – і замест аднаго музычнага нумару для яе прагучала ажно цэлых чатыры. На ілбе музыкі высыпалі кроплі поту, ён, бедалага, нечакана расхваляваўся, нават пачырванеў... Перад прыгажосцю заўсёды пачуваеш сябе крыху спалохана і разгублена. Ён тады пайшоў “ва банк” – загучала бяспройгрышная “Галубка”.

А яна сьмяялася і фатаграфавала яго з капітанскай фуражкай у руцэ.

Тэракотавыя форты Барселоны, белыя вежы – маякі, малахітавага колеру марская вада, сіняе неба — усё гэта плыло, гайдалася ў яе вачах, якія штохвілінна мянялі свой колер...

Насьцярожанасьць і лёгкі сполах, відаць яна баялася, што шчасьце

можа раптам скончыцца, зьяўляліся, то ва ўсьмешцы, то ў позірку, але хутка раставалі.

А музыка расьцягваў стракатыя мяхі дабітага акардэончыка, дужыя і няспрытныя пальцы прабягалі па кнопках-клавішах, яго, як і іншых хістала, але ён усё адно яшчэ пасьпяваў прытоптаць у такт мелодыі.

Жонка дала яму грошы – поўную жменю манетак, усе, якія былі.

За шчасьце трэба плаціць...

За няшчасьце – расплочвацца...

Электрычка, якая звычайна гэтую падземную станцыю праскоквала без прыпынку, раптам тарганулася і стала. Пасажыры колькі часу дысцыплінавана і нерухома сядзелі ў паўцёмры, а як толькі сьвятло ярка ўспыхнула – загаманілі.

Хрыпатая абвестка па радыё, і гамана зьмянілася рухам. Вагон апусьцеў, стала сьветла і пуста, нават ніякавата ад такой перамены. Мы з жонкай і яшчэ парачка – перапалоханья немец і немка. Яны цікуюць за намі, а падыйсьці не наважваюцца. На падземным пероне людзі пасьпелі паразыходзіцца – скразьняк сьмецьце папяровае туды-сюды ганяе... Адзінае, што мы з жонкай зразумелі – электрычка па незразумелай прычыне, спынілася на краі сталіцы Каталоніі – далей ня пойдзе, а таму выбірайся як ведаеш. Ведаю — над намі прамысловыя кварталы, і рабіць там няма чаго, бо прамысловыя зоны паўсюль аднолькавыя — шэрыя, што ў Менску, што ў Віцебску, што ў Барселоне.

З дапамогай нязвыкллага задушлівага і бруднага метро дабіраемся да патрэбнай станцыі ў цэнтры гораду і з уздыхам сапраўднай палёгкі рушым, рука ў руцэ, на паверхню. Немец і яго ружоваскурая фрау, акулеры на ланцужку, ідуць па нашых сьлядах—разумеюць, што мы больш за іх абазнанья і спрактыкаваньня.

Потым яшчэ тройчы мы з імі сустрэнемся...

Ізноў злаўлю – перахаплю зайздросныя позіркі. Немец стане есьці вачамі маю жонку, а немка будзе глядзець на яе праз акулеры, так як можа глядзець адно жанчына на жанчыну – з непрыхаванай варожасьцю, насыцярожанасьцю і здзіўленьнем. Азірнуся і ўбачу, як фрау таргане свайго мужа за плячо, так злосна і непрыгожа, а потым яшчэ пачне выгаворваць.

А мы хацелі з імі, як з сябрамі па няшчасьці, пазнаёміцца і можа нават выпіць...

Не перасекчыся ў пустым вялізным горадзе немагчыма – чалавека відаць здалёк.

Горад, звычайна перапоўнены, гаманкі, вірлівы – пусты і сьветлы, як той сьвяточны стол на раніцу.

Горад, як кватэра без гаспадароў.

Горад, у якім спыніўся час. Начное жыцьцё сышло, а дзённае не пачалося.

Ён належыць нам, а мы яму.

Трымаю жонку за руку, а дакладней трымаюся яе рукі, хоць выдатна разумею, што сёньня, калі нават моцна пажадаеш згубіцца ці знікнуць – не атрымаецца, вуліцы амаль бязлюдныя. Вецер з блізкага морам, і яркае гарачае сонца.

Нашыя адлюстраваньні ў вымытых вітрынах крамаў, кавярняў, офі-

саў – здзіўляюць, бо ўсе нагадваюць урачыстыя парныя партрэты на фоне гораду, дзе ў поўны рост, з брукаванкай пад нагамі, а дзе толькі галовы.

Крамы зачыненыя ўсе чыста. Кавярні і бары – з пяці, працуе адна. Але гэтак нават і лепш. У кожнай кавярні стануць вітаць нас так, нібыта мы – самыя чаканыя, самыя жаданыя госьці. І куды толькі падзенецца заўсёдная каталонская стрыманасьць?

Сіеста, якую не шануюць адно французы, ды сабакі...

Але ж якая сіеста з раньня? Пытаньне, на якое мы так і не знайшлі адказу, а хутка і шукаць перасталі. Занадта добра і спакойна ў напоўненым сонцам і ветрам горадзе, каб яшчэ пра нешта думаць, перажываць.

Залацістыя вежы Саграды, як вышытыя на шоўку напятага ветрам сьцягу, паказаліся ў канцы вуліцы і з кожным крокам пачалі набліжацца.

Побач з саборам тузін турыстаў на зялёным газоне, ды мужчына ў памаранчыкавай камізэльцы, які старанна паліваў ярка-зялёную траву і апельсінавыя дрэўцы, а на сабор нават не глядзеў.

Побач з каменнай аграмадзінай мы пачуваліся дробнымі казюркамі – мурашамі, але неверагодна шчаслівымі. Хацелася ўпасьці на мяккую траву, схапіць любую жанчыну, сьціснуць у абдымках і цалаваць...

А залацістыя вежы Саграды няхай хістаюцца, ляцяць, плывуць, плаваюцца ў шаўковай сінечы.

Каталонец у памаранчыкавай камізэльцы сваю немудрагелістую справу рабіў сумленна. І на траву мы, зразумела, не паваліліся, бо яна была мокрай, паблісквала, як поплаў на сьвітаньні.

Паўднёвая ноч надыходзіць імгненна. Толькі што было сьветла, мора існавала асобна ад неба, а цяпер яны – адно цэлае і непадзельнае. Хвалі, якія набягаюць з цемры – туды і вяртаюцца з эратычнымі ўсхліпамі і пшчотнымі ўздыхамі.

Пад вокнамі гучыць музыка, песьні, як хвалі, зьмяняюць адна другую.

На плячах, акруглых, як намаляваных з дапамогай мора і ветру, сьпіне, шыі, на сабраных у хвалісты хвост залацістых валасах, зіхоткія кроплі... Яна выйшла з лазенкі і бессаромна дэманструе свае прыгажосьці. Не вытрымліваю, а хто ж такую пакуту можа цярапець, кідаюся да яе...

Кроплі вады робяцца салёнымі. Кандыцыянер натужна гудзе, але ня можа астудзіць нашыя пераплеценныя целы. Даводзіцца наноў лезьці пад прахалодныя струменьчыкі дожджыку, а потым усё паўтараецца...

Хвалі, якія набягаюць з гарачай каталонскай цемры – туды і вяртаюцца, з усхліпамі і ўздыхамі...

Напоўненая спустошанасьць і лёгкі сум. Размовы пра нешта нязначнае і дробязнае. Гаворым адно, каб не расплёхаць, не пераліць праз край, тое, што насамрэч нас напаўняе. Толькі цяпер заўважаем, што кандыцыянер гоніць у пакой, зацягвае пах смажанай рыбы з шумлівай рэстарачыі пад вокнамі...

А ноччу чуваць мора, якое адно цэлае з цемрай, а цемра цэлае з намі. Яна сьпіць з анэльскай усьмешкай.

Такой залевы, колькі жыву – ня памятаю...

Шаша кіпела ў сьвятле фараў. Вада, вада, вада... Яна плыла па ветравым шкле, і дворнікі ўжо ня дужалі яе змахваць, адно сутаргова ўздрыг-

валі. Яны, як рукі, стомленыя, напрацаваныя – спрабуюць падняцца, а потым ападаюць, апускаюцца.

Грукат перуна. Шалёныя сполахі маланкі і шоргат, хліпаньне, сычэньне вады... Машына ня ехала, а плыла. Сьвятло фараў выхоплівала, выдзірала з мокрай цемры зусім мала прасторы, толькі ўсяго некалькі крокаў.

Вялізная, як тая гара, фура вынырвае з дажджу, выскоквае насустрач. Сьляпучае сьвятло б'е па вачах, і яны інстынктыўна заплюшчваюцца, а пальцы сутаргова, яшчэ мацней сьціскаюць ручку гаспадарчай сумкі. Удар, скрыгат металу, звон разьбітага шкла і нашая разьбітая, зьнявечаная машына ляціць з шашы ў кювет...

Тады я не баяўся сьмерці. Яна падавалася лягчэйшым і лагічным выйсьцем, прычым хуткім. Трое забітых: два мужчыны і маладая жанчына... Потым высветліцца памылка. Потым – пасьля таго, як расчэпяць мае і яе пальцы, расшпіляць маланку гаспадарчае сумкі... Там – у сумцы, знойдуць загорнутае ў навіоткія пялюшкі, — мёртвае дзіця.

Усю доўгую дарогу – шэсьць гадзінаў – мне бачылася аварыя, катастрофа... Гэта было і магчыма, і больш чым верагодна.

Машына зьехала з шашы, спынілася. Хапіла такі розуму. А дождж шумеў і шумеў, хвастаў маленькі памаранчыкавы легкавічок з трыма няшчаснымі ў задушлівым салоне.

Я глядзеў на яе, калі маланкі расьсякалі сьцяну залевы, калі сьвятло машынаў, што ішлі насустрач, выхоплівала з цемры яе спалатнелы – ні крывінкі, твар і ня мог знайсці словаў, каб сцесьць. А якія словы маглі дапамагчы? Усе яны прагучалі бяз водгуку, раней, яшчэ там – у інтэрна-таўскім пакойчыку, калі прымушаў яе ледзь ня сілай піць гарэлку і піў сам.

У мяне не засталася ані кроплі мужнасьці. Я хацеў яе знайсці ў сваёй душы – не знаходзіў. Кроплю – толькі адну. А яе не было.

Санітарка, круглатварая немаладая жанчына, разгубілася, і не адразу паверыла, што я – гэта я. Доўга круціла, вывучала мой пашпарт. Параўноўвала фотаздымак з тым, хто стаяў перад ёй. У яе позірку было поўнае непаразуменьне – і яна яго, нават не хавала.

Я ніколі і нікому не расказваў пра маленькае цельца свайго сына. Тым больш жонцы. Яно – распоратае ад шыі да паху, было на хуткую руку сшыта тоўстымі ніткамі. Так не сшываюць нават разадраную ляльку. Не расказваў, як няўмела спрабаваў загарнуць у пялюшку маленькі трупік, чым больш сьпяшаўся і стараўся, тым горш атрымлівалася. Санітарка адсунула мяне ад жалезнага стала, з халоднай, як брудны лёд, бляхай, запакавала мёртвае, як жывое, і аддала мне...

Жончыны пальцы колькі не спрабаваў расьціснуць – ня мог. Яна трымалася за сумку абэруч і адно пакутліва ўздрыгвала... І, як мне здавалася, не разумела ні дзе мы, ні куды едем начной залевай.

Для мяне прайгравальнік – істота жывая, амаль чароўная, цудадзейная. А чорная плытка – начное неба – палёты, падзеньні... У кожнага прайгравальніка, нават ня самага дасканалага ёсьць рычаг, які паварочваецца, як рука, і вастрэё голкі мякка і чуйна датыкаецца да ледзь бачнай дарожкі. Плытка ціха кранаецца і пачынае свой танец. Часу стае адно на тое, каб набраць у грудзі паветра – гучыць музыка...

Ды і музыка на чорных вінілавых плытках, як на маю думку, жывая.

Бо іголка бяжыць па драпінах, незаўважных пылінках, падскоквае, а часам спыняецца, каб потым, калі не паспяваеш падыйсьці, ізноў прахапіцца, абдумацца і нарадзіць гук, пяшчотны, ці трывожны..

З гэтым нічога ня зробіш – я чалавек мінулага стагоддзя і нават тысячагоддзя – той эпохі, якую варта назваць вінілавай. А носьбітамі музыкі той эпохі былі чорныя плыткі з яркімі, часьцей глянцавымі кружкамі – сярэдзінамі. Папярова-вінілавая эпоха...

Вось таму, а не з якой іншай прычыны, на той карціне з цяжарнай жанчынай і мужчынам, якія сядзяць сьпіна да сьпіны ён – прайгравальнік.

Гучыць блюз, а што ж яшчэ яны могуць так засяроджана слухаць?...

Сьнег пайшоў з вечару. Ляцеў, падаў, валіў. Укрываў, засыпаў змерзлы, выстылы ў чаканьні сьвет. Зямля была халодная, высахлая ад сьцюдзёнага ветру, як жалеза ці камень. А таму сьнег – першы за восень – зіму, выдаваў лёгкай, пульхным і неверагодна белым. Я глядзеў на яго праз вокны, пераходзіў з пакою ў пакой і ня мог паверыць, што нарэшце пачалася чаканая зіма. Ня будзе надакучлівага скавытаньня ветру, бомканьня цяжкіх кропляў па бляхах карнізаў, такога аднастайнага і варожага...

На раніцу, той першы сьнег храбусьцеў, як капуста пад лязом нажа спрытнай гаспадыні. Я сьпяшаўся ў краму, якая месцілася ў суседнім мікрараёне. Шоў праз поле – белае цаліной, не кранутай, не сапсаванай чалавекам.

Падумаў, што дзень пачынаецца з белага ліста.

Набываў крамяныя зьлёныя яблыкі, выбіраў лепшыя, вялікія, як мужчынскі кулак. Памідоры на зьлёных галінках, сок, мінеральную ваду... А ў душы нарасталі дзіўнае пачуцьцё, разабрацца ў якім, заняты будзённымі клопатамі, не паспяваў.

Пальцы намацалі ў кішэні тэлефонны жэтон, звыкла набралі хатні нумар доктаркі, і ў той жа час ён рассыпаўся ў памяці – камбінацыя лічбаў зрабілася амаль бясконцай, а таму бессэнсоўнай. Слухаўка ў левай руцэ, пластыкавы пакет з ежай у правай. А вакол сьнег... Бадзёрым голасам доктарка павіншавала, а далей я ня памятаю... Белы сьвет перакуліўся... Мужчыны і жанчыны на небе, спалоханыя твары, зьлёныя яблыкі, чырвоныя шарыкі памідораў без галінак, сьнег.

І разуменьне таго, што там, за бетоннай сьцяной мікрараёну, за аднолькава-шэрымі шматпавярховікамі ў мяне нарадзілася, ты нарадзіла... Дакладна памятаю вагу і рост дачкі – іх захавала памяць.

Іду па сьнезе, гляджу на сьнег, ем сьнег...

На шчаках сьлёзы, выціраю іх сьнегам...

Сьнег, які выпаў з пятага на шостае лістапада тысяча дзевяцьсот дзевяноста пятага году, сьцёр з памяці, як хваля з пяску, лічбы, якія замянілі глядзець на сьвет шэсьць гадоў.

Сонца схавалася за лес. Шарая гадзіна – улюблёны час мастакоў. Сьвет ясны, амаль бяз ценяў, зразумелы, але ўсё адно з лёгкай прысмакам таемнасьці. Старыя сосны, прамаляваныя сьвятлом дня, які адыходзіць, дробныя кветачкі, травінкі, пчолы і казюркі – нагадваюць дасканалыя ювелірныя ўпрыгожаньні. Нават звычайны шэры каменьчык на дарозе, і ён, абліты цудадзейным сьвятлом – твор мастацтва, бо выдае каштоўным...

Нават ня надта прыгожыя людзі ў залацістым святле шарай гадзіны і тыя выглядаюць як мадэлі мастакоў Адраджэння, а што казаць пра маладую жанчыну прыгожую і дасканалую ад нараджэння... Я гляджу на яе моўчкі, крыху спалоханы, уражаны, разгублены да такой ступені, што па колькі разоў перапытваю.

Разумею, што мастацтва, пры ўсёй велічы і магутнасці, здатнае, у лепшым выпадку спыніць імгненне, але яно ня можа змагацца з жыццём. З трымценьнем цёплага паветра, напоўненага пахамі доўгага летняга дня, з гукамі, далёкімі і блізкімі, з шоргатам крокаў, з ціхай размовай...

Мастацтва будзе імкнуцца, але ластаўку так і не дагоніць...

Гэты час кароткі – хуткаплынны. Кіношнікі называюць яго – рэжымам. Час, паміж святлом, якое хутка сыходзіць, і змрокам, цемрай, якія пакуль хаваюцца, але не паспееш азірнуцца – запоўняць свет, запануюць да першых святальных промяў.

Залаты акраец стромы пячанага кар’еру ў чорных кропках ластаўчых нораў, як святочны хлеб, сьпечаны з макам. На строме велічныя сосны з чырвонымі камлямі. Носяцца імклівыя і нястомныя ластаўкі, ціюкаюць.

Дарога наша з табой ад вясковых могілак да шашы. Пад нагамі патрэсканы, разбіты асфальт, над галавой зьменлівае неба. Мы гаворым пра жыццё і пра сьмерць, пра могілкі, якія мінулі, і пра розныя месцы на гэтым сьвеце, дзе былі шчаслівымі...

У яе вачах адбіваецца, шафрановае неба, калі яна ўсьміхаецца...

Яна нагадвае мадонну.

Кудзеркі валасоў, як залатыя спружынкі, пахітваюцца пры кожным кроку.

Яна амаль шчаслівая, прыгожая.

Тады я не сказаў, а толькі падумаў... Пра чорнае слова – здрада.

І можа таму, я разважаў пра сьмерць, і папрасіў спаліць маё цела, а попел расьцерашыць у тых месцах, дзе мы з ёй былі шчаслівымі. Такіх месцаў аж чатыры, і ўсе яны, на жаль, далёка адно ад аднога...

Вакацыі пасля першага курса інстытуту. У Гомелі дапамагаў са-старэламу мастаку-афармляльніку павялічыць пенсію: маляваў вялізныя агітацыйныя плакаты. І сёння памятаю заклікі – папярэджанні ад неасцярожнага абыходжаньня з газам і газавымі балонамі...

Пад вечар вяртаўся ў бацькоўскую кватэру. У пад’ездзе сустрэў суседку і яна з усмешкай паведамляла, што да мяне прыехала прыгожая-прыгожая дзяўчына...

Нават не спытаў якая дзяўчына – ведаў напэўна. Яна – тая самая, прыгожая...

Паверхня возера, у дробных хвальках, нагадвала неадпрасаваны вільготны шоўк. Мы ішлі да вады павольна. Рука ў руцэ, і мае пальцы пачалі па-здрадніцку калаціцца. Мая ліхаманка перадалася навакольнаму сьвету. Лаўка ў пяці кроках ад вады. Не магу прыгадаць, ці праходзіў хто побач... Калаціла так моцна, што зубы ляскалі, а цела зрабілася непаслухмяным, як не маім, па скуры прабягалі сутарговыя хвалі. Я хацеў яе... Хацеў! І жаданні нашыя супалі, бо і яе калаціла нясьцёрпна.

Там – наперадзе, няхай будзе што будзе, а мы тут і цяпер. Нашыя жаданні супадаюць, прыціскаюць адно да аднога так моцна, што не разраваць...

Чаму яна абрала менавіта мяне? Чаму прыйшла на мой інтэрнатаўскі ложак з рыпучай, правіслай да падлогі панцырнай сеткай... у яе ж быў выбар, за ёй бегалі, хадзілі, вакол яе круціліся інстытуцкія выкладчыкі, акторы і мастакі... можа з кім іншым яна магла быць больш шчаслівай?

І потым, праз гады яна крыўдала на мяне за тое, што я ня мог згадаць, якую стужку круцілі ў кіназале Палацу культуры... Сапраўды, ня памятаю, які там ішоў фільм.

А вось яна памятала той музычны фільм пра знакаміты гурт “АВВА”.

Была адно мая ліхаманка ў цемры перапоўненай залы, і яна – жадаю. Тая ліхаманка сьцерла, знішчыла з памяці ўсё астатняе – неістотнае.

Увогуле, жаданьне было толькі адно – блізкасьць з ёй!

Тут, цяпер і назаўсёды...

Здрада – чорнае, атрутна-саладжавае слова. І тое, што апостал Пётр тройчы выракаўся Хрыста, нікольні мяне не супакойвае, не суцяшае і палёгкі не дае... Як і развага пра тое, што здраднік Іуда пакутваў магчыма ня менш чым той, каго ён кінуў на крыж – не ратуе ад чарнаты, не ратуе... І шукаць апраўданьні сваім учынкам бессэнсоўна, іх няма. А што тады застаецца, што? Спадзявацца на дараваньне? А ці магчыма дараваць сабе самому? Пакуль ня ведаю...

Жыцьцё чалавека ад першага дня і да апошняга – джаз.

Непрадказальнае, пакутлівае, і таму – шчаслівае.

Лістапад 2004 – студзень 2005.

ЧОРНА-БЕЛЫ ФОТАЗДЫМАК

Апавяданьне

Гэтую гісторыю я пачуў у тысяча дзевяцьсот восемдзсят дзвятым годзе ад немаладога крэйзнаўцы на Браслаўшчыне, калі здымалі дакументальны фільм пра горад і ваколіцы. Ён імат ведаў мясцовых легендаў і паданьняў: пра князёў, волатаў, чараўнікоў, камяні, пра гісторыю заснаваньня старажытнага Браслава. Зацікаўлена гаварыў пра курганы-магільнікі на лясах і палях, якія парабавалі і працягваюць спустошваць скарбашукальнікі. Пра ўсё крэйзнаўца казаў ахвотна, размахваў рукамі, прыводзіў уласныя падлікі знішчаных помнікаў, наракаў на археолагаў, якія працуюць і зьедуць, а яму даводзіцца за імі засьціпаць раскопы...

І тым разам наші добраахвотны памагаты прыйшоў, але здымацца адмовіўся.

Ён сядзеў на лаўцы, глядзеў на возера, на адлюстраваньні аблокаў, якія цягнуліся ў вадзе, як згушчонка, камечыў шэрую кепку і няспешна, быццам ня першы раз, расказваў. Было зразумела па стрыманай нярвовасьці, па ціхім, хоць і ўпэўненым голасе, што тое, пра што думае і кажа тычыцца ўласна перажытага:

— Былы дырэктар школы скончыў жыцьцё самагубствам – застрэліўся з нямецкага пісталету, з трафейнага “Вальтара”. Усё ў яго было

добра. Сям'я, дзеці, унукі. На свята атрымліваў падарункі, выступаў з успамінамі пра мінулую вайну, дадому вяртаўся з букетамі кветак, на мітынгах стаяў на трыбуне побач з мясцовым начальствам. Адным словам – чалавек паважаны, сапраўдны ветэран... – крязнаўца крыху намаўчаў.

Над возерам меланхалічна плылі на захад аблокі.

— Да Прагі дайшоў, а там яго і паранілі – нагу прастрэлілі... А з жывіцём разьвітаўся ў старой дрывоцні, у двары свайго вялікага і дагледжанага дома. Ад невылечных хваробаў ветэран-франтавік не пакутваў, піў толькі на святах, не паліў. Ліста, які б прасьвятляў і тлумачыў учынак, не пакінуў. Побач знайшлі адно толькі парожняю пляшку з-пад гарэлкі. Выпіў, атрымліваецца для смеласці, а потым прыціснуў халодны пісталет да скроні і стрэліў... За дзень да таго дня, мы сустрэліся, пра вайну гаманілі. Ён пра свае подзвігі расказваў: як партызаніў, як з захопнікамі змагаўся. Я маўчаў і толькі зрэдку пытаньні падкідаў, удакладняў...

Мне, як чалавеку атручанаму кінематографам, жывіцё тады здавалася нечым падобным да фільма, зрэшты, як і цяпер.

Гісторыя, расказаная крязнаўцам, запамнілася, з цягам часу дадалося розных дэталей, мясцовых краявідаў, абмаляваліся характары. Вось як яна мне ўяўляецца сёння.

1. Шакаладка. Высокае летняе сонца, гарачы вецер. Гудуць у гародчыку пчолы, ціўкаюць птушкі. Скразьняк надзімае беляя фіранкі, яны то ўзьлятаюць, то, калі дзверы зачыняюць – ападаюць. Чырвоная і белая герань – кветкі правінцыі, трымцяць на падваконьні. У доме адчуваецца няспынны рух, грыміць посуд, а праз расчыненае вакно ва ўтульны дворык далятаюць жаночы і мужчынскі галасы.

На лаўцы пад разгалістай яблыняй нямецкі салдат, дванаццацігадовы хлопчык і руды вялікі кот. Салдат лашчыць ката, і той задаволена вуркоча, б'е немца лапамі, са схаванымі кіпцямі, па руцэ. Хлопчык глядзіць на неба, па якім паўзуць беляя аблокі, падобныя да сьнежных сумётаў. Малады немец, яму гадоў дваццаць, ня больш, выцірае аб крысо расшпіленага кіцеля руку, якой лашчыў ката. Выцягвае з кішэні бліскучы гармонік, прыдзірліва аглядае яго і падае хлопчыку. Малы адмоўна хітае галавой і вінавата пасьміхаецца. Немец чмыхае носам, як кот, і смяецца. Ён добра сядзец у цяньку і паглядаць на вуліцу, прыслухоўвацца да ўсіх тых гукаў, з якіх, як словы з літараў, складаецца летні дзень маленькага беларускага гарадка з лёгкай, нават для немца назвай – Браслаў.

Немец падносіць гармонік да роту так, як галодны акраец хлеба, і пачынае граць. Хлопчык мружыць шэрыя, як восеньскае неба, вочы, пазнае мелодыю і бярэцца падпяваць. Руды кот, да гэтага моманту спакойны, падхопліваецца, выгінае сьпіну і мякка сасьлізгвае на зямлю. Знакаміты “Марш авіятараў” бухматаму стварэньню не падабаецца і ён б'е хвастом, а потым звыкла і спрытна заскоквае на падваконьне, каб зьнікнуць у прахалодзе дома.

Музыка і сьпевы абрываюцца раптоўна. У завулак хутка заварочвае

чорны адкрыты легкавік, імчыць і рэзка спыняецца перад брамкай. Бліскучы гармонік знікае ў кішэні, пальцы спрытна перабіраюць гузікі, шэры кіцель зашпільваецца, скураны пас з металічнай спражкай падцягваецца і малады салдат бяжыць да брамкі, каб адчыніць яе перад маёрам.

Гаспадар прыгожага легкавіка з перакінутым праз плячо рушніком уваходзіць у дворык і насцьмешліва пазірае на свайго падначаленага і кароткападстрыжанага хлопчыка – сына гаспадароў. Маёр звонка пстрыкае ў паветры пальцамі, а потым дастае з кішэні маленькую шакаладку, дае хлопчыку. Па сінім зьлінялым небе паўзуць на захад аблокі, і маёр праводзіць іх задаволеным позіркам – заўтра ў гэты час, калі ўсё складзецца як трэба, ён будзе ў Берліне...

Праз чвэрць гадзіны ў маленькім дворыку пачалася ўзбуджаная мітусьня. Бухматы руды кот назірае за ёй з падвакосьня, саскокваць на зямлю не рызыкуе, разумее і адчувае, што зараз не да яго. Маёр апрануты, як на парад, мундзір адпрасаваны. Боты з вузкімі высокімі халявамі зіхцяць, парыпваюць. Фуражка ў руцэ, і маёр-прыгажун абмахваецца ёй, як веерам. Падначалены напатагове – перамінаецца з нагі на нагу. Хлопчык – сын гаспадароў дома, стаіць побач з лаўкай і есьць падталы шакалад. Яму шкада, што маёр сёньня зьедзе, а да іх паселяць невядома каго.

2. Фотаздымак. Фатограф – кашчавы немалады немец, прыехаў на чорным ровары бяз рамы, роўна ў чатыры гадзіны дня. Ён, як фатографы ўсяго сьвету, глянуў на сонца незадаволена, так дактары пазіраюць на хранічна хворых пацыентаў. Маёр-прыгажун выйшаў на вуліцу з двара да сваёй вымытай і бліскучай машыны, карцінна абапёрся на яе... Фатограф круціў камеру, прымерваўся і незадаволена крывіў тонкія, сьціснутыя ў нітку губы – яму непадалася сьпёка, асьвятленьне, вайна, кепская ежа і маёр, які сёньня зьедзе з гэтага забытага Богам мястэчка ў Германію, а яны застануцца тут... Узмахам рукі фатограф прымушаў маёра пераходзіць з месца на месца, паварочвацца, уздымаць і апускаць галаву. Маёр, перад якім, мясцовыя камандзіры губляліся, чырванелі, кожную просьбу фатографа выконваў, як той загад. А фатографа гэтка паводзіны маёра раздражнялі яшчэ больш. Нарэшце камера пачала нягучна пстрыкаць, чорны гармонік, на якім трымаўся аб'ектыў, сьціснуўся.

Маёр затрымаў фатографа і паклікаў да сябе хлопчыка з карычневымі, перапэцканымі шакаладам вуснамі. Яны сталі побач з машынай. Маёрава далонь легла хлопчыку на плячо. Фатограф незадаволена прымерыўся і двойчы пстрыкнуў. У кадры высокі шырокаплечы маёр і мясцовы, ні чым не адрозны ад сотняў такіх жа дзяцей – хлопчык, а за імі брукаваная вуліца і вежа касьцёлу. Звычайны, ні чым не выразны здымак, і навошта толькі стужку марнаваць. Менавіта такі выраз узнік і згас на твары кашчавага немаладога фатографа.

Сёньня ж стужка будзе праяўленая, карткі надрукуюцца, каб заўтра з раніцы капэрта выправілася ў Берлін, даганяць маёра-інсьпектара. З

усіх здымкаў атрымаюцца толькі два апошнія, але ні маёр-прыгажун, ні фатограф гэтага пакуль ня ведаюць.

3. *Бінокль.* Асьцярожна, каб ні крошкі тытуню не рассыпалася дарма, Васіль Ермалёнак скручвае цыгарку, сьлініць край паперчыны і пры гэтым паглядае на дарогу. Сківіцы рухаюцца, Васіль глытае сьліну, цяжка дыхае. Ён пратрымаўся бяз горкага дыму амаль дзеве гадзіны і цяпер аж ня можа, хоча зацягнуцца, удыхнуць напоўніцу, так, каб аж прадрала. У яго толькі тры запалкі, а ляжаць на пагорку трэба да цёмнага – гадзінаў пяць, а можа і ўсе шэсьць. Васіль паварочваецца на бок, прыгінаецца да зямлі, пстрыкае запалкай і прыпальвае ад схаванага ў ракаўцы далоняў кволага агеньчыка. Першая зацяжка, зразумела і дурню, самая смачная. Ад задавальнення і асалоды дваццацігадовы партызан замружвае вочы і кладзецца на сьпіну. Па зьліняла-сінім небе сунуцца на захад беляы аб-локі, сунуцца павольна, як сумёты, калі глядзець на іх праз замерзлую шыбіну з прахуканай адтулінай.

Васіль паліў і прыслухоўваўся да знаёмых з дзяцінства гукаў гарачага летняга дня. Цыгарка пачала апякаць пальцы, але малады партызан дабіў яе да апошняга. Сплюнуў крошку тытуню і шматок размяклай, але пасьпелай прысохнуць да роту, газетнай паперчыны. Рэзка перавярнуўся і расплюшчыў вочы. Паміргаў крыху і прыклаў да вачэй бінокль. Далячынь падалася, навалілася, зрабілася амаль намацвальнай. Здавалася, выцягні наперад руку і можаш дакрануцца цёмнымі пальцамі да пасястага шлагбаума, да парэнчаў моста, да сьвежапафарбаванага будана, які стаіць адразу за мостам... Травінкі, сьцяблінкі кветак – выдавалі камлямі старых дрэваў, але крыху расплывістымі. Каб не заміналі сачыць за вартавымі на мосьце – партызан пачаў далоньню прыціскаць траву, а потым рэшткі павыдзіраў.

Дваццацігадовы партызан Васіль Ермалёнак Браслаў ведаў добра. Але адно хадзіць па вуліцах, гаманіць са знаёмымі – і зусім іншае – ляжаць на пагорку і разглядаць гарадок праз лінзы нямецкага бінокля. Пад бокам аўтамат і пакамечаная біклажка з вадой, а ў кішэні пінжака дзеве лусты хлеба і скрыль рудога старога перасоленага сала, а ў другой кішэні два агуркі і недасьпелы яблык. Варта толькі было падумаць пра ежу, як Васіль згадаў сваю Насту. Гэта яна дала хлеб, сала і агуркі, а яблык ён адшчыкнуў сам, калі ішоў агародам да лесу. Наста – самая прыгожая з усіх, каго Васіль ведае і бачыў, каб не вайна, то...

Партызан прыўзняўся на локцях і прыціснуў да вачэй бінокль. Ад возера да мосту каціўся матацыкл, а за ім цягнуўся, завіваўся бялёсы пыл, падобны да доўгай вясельнай фаты.

4. *Кардонка.* Маёр выйшаў на ганак з кардонкай у руках. Ён трымаў яе ўрачыста, як талерку гарачага супу. Хлопчык сядзеў на лаўцы пад яблыняй. Афіцэр падміргнуў хлопчыку, хітнуў галавой, паклікаў. Хлопчык падбег, і маёр перадаў яму няцяжкую кардонку, паклаў на рукі. Здагадацца было не складана, кардонку трэба занесці ў машыну, туды

– на задняе сядзеньне, дзе ляжаў жоўты рыпучы сакваяж, які занёс маладзён – падначалены маёра. Жоўтаскуры партфель стаў на пярэдняе сядзеньне. Маёр сеў да руля, усмешка не сыходзіла з твару, ён паклаў побач з партфелем фуражку і прапанаваў хлопчыку апошні раз праехацца на шыкоўнай машыне па Браславу да камендатуры. Які падлетак ад такой прапановы зможа адмовіцца – хлопчык заскочыў на задняе сядзеньне, уладкаваўся побач з сакваяжам і кардонкай.

Зірнуў на маму, якая падыйшла да брамкі, але на вуліцу не выходзіла. Падначалены маёра, зашпілены на ўсе гузікі хадзіў вакол машыны, пагладжваў нагрэты сонцам метал. Маёр разьвітальна ўскінуў правую руку і паклаў яе на рычаг. Завуркатаў рухавік, і машына паімчала па завулку да касьцёлу, там рэзка павярнула...

Паветра біла ў твар, казытала шыю, надзімала кашулю так, быццам хацела здзерці з плячэй, даводзілася прытрымліваць, каб не паадляталі гузікі... Маёр павярнуўся, засьмяяўся гучна, падняў вялікі палец у неба. Шчасьце перапаўняла яго, і ён быў гатовы падзяліцца ім нават з хлопчыкам, якога, напэўна, больш ніколі ў сваім жыцьці не сустрэне. Легкавік ляцеў па брукаваных вуліцах: касьцёл, царква, старая двухпавярховая лякарня, дамкі ў садах і кветках... Маёр сьмяяўся, хлопчык трымаўся за сядзеньне і адчуваў сябе ня менш шчаслівым, чым гер маёр...

Калі на павароце да камендатуры на брукаванку выбег кашлаты сабака і разгублена кінуўся ці не пад колы, машыну зьнесла ўбок – кардонка сасьлізнула на падлогу і раскрылася. Маёр спыніў легкавік і паказаў сабаку, які ўцякаў быццам яму хвост адарвалі, кулак.

Потым маёр перагнуўся праз сядзеньне і акуратна запакаваў кардонку ў белую, як малочны кіпень, і бліскучую, як сьнег асьветлены сонцам, карункавую тканіну. Мужчына абыходзіўся з ёй так асьцярожна, што хлопчык нават спалохаўся і адсунуўся далей – да дзвярэй. Калі кардонка склалася, хлопчык зразумеў, яму далей нельга, нядоўгае падарожжа скончылася.

Легкавік крануўся, маёр не зірнуўся, а толькі разьвітальна ўскінуў правую руку.

5. *Запалка.* Глядзец на вартавых немцаў Васілю надакучыла. Яму здавалася, што ён ведае іх, як сваіх хлопцаў з партызанскага атраду. Адно што ня чуе. Бінокль хоць і робіць далёкае блізкім, але пра што гамоніць высокі і пляскаты, як тая дошка, вартавы з карабінам на плячы – не зразумець, як ні высільвайся. Ходзяць, сядзяць, дакументы правяраюць, паляць – у высокага партсігар бліскучы і запалак, відаць, поўная скрыначка... А яшчэ і таму на іх глядзец невыносна – што жаруць, як век ня елі. То хлеб белы топчуць з маслам, гарбатай з тэрмасу запіваюць, то яблыкі трушчаць, то цукеркі. Гады – адным словам. Васіль павярнуўся на бок і паправіў кепку, насунуў амаль на вочы, каб не глядзец і не раздражняцца. Тое, што было з сабой, ён зьёў. А маладому дужаму арганізму есьці хочацца праз кожныя паўгадзіны, тым больш, калі нічым цікавым не заняты..

6. *Нявеста.* Афіцэры браслаўскай камендатуры глядзелі на маёра з непрыхаванай зайздрасцю. Здавалася, што і мундзір на ім не такі, і боты блішчаць ярчэй, і рухаецца прыгажун крыху інакш – упэўнена, не азіраецца, пачуцьцяў сваіх не хавае. Весела, гучна сьмяецца. Добра быць чалавекам вядомым, якому нават сам фюрэр удзячна руку паціскаў. А да таго ж, хутка ён будзе далёка-далёка ад гэтых небяспечных мясцінаў... Стане сабе шпацыраваць з прыгожай фройлян па вуліцах Берліна: у такіх заўсёды самыя прыгожыя жанчыны, і нават згадаць ня возьмецца лясісты, балоцісты край. А ім – сапраўдным афіцэрам-ваякам, гібець тут, аж пакуль не параняць. Шпіталь і раненьне – адзіны шлях хоць на нейкі час выбрацца адсюль.

Маёр прыязна вітаўся з кожным афіцэрам, перастрэтым у калідоры. З усмешкай ён увайшоў у кабінет каменданта. Мажны, заклапочаны палкоўнік, надзіва хутка і спрытна выйшаў з-за пісьмовага стала, прывітаў госьця, а потым адразу прапанаваў прысесці і паставіў на столік бутэльку з каньяком і пукатыя келіхі. Каньяк яшчэ ня быў наліты, як палкоўнік знайшоў у паперах на сталі капэрту, і з ёй наблізіўся да госьця. Камендант гарадка і сам ня мог дакладна сказаць, чаму ён – чалавек немалады, асьцярожны і па жыцьці абачлівы, так давярае малазнаёму маёру, але тым ня менш...

Палкоўнік паклаў на край століка капэрту. Зірнуў разьвітална, і з прабачэньнямі, голасам ціхім, нават з ноткамі, як падалося маёру, бацькоўскай пяшчоты, папрасіў кінуць капэрту ў паштовую скрыню – там у Берліне... А яшчэ лепш, зразумела, калі атрымаецца, перадаць ліст у рукі семнаццацігадоваму сыну. Вядома ж, маёр пагадзіўся, і нават паабяцаў бацькоўскі ліст перадаць, бо ён і сам, апошнім часам, ня надта давярае пошце.

Выпілі каньяку, пагаварылі. Маёр не стрымаўся, яго перапаўнялі пачуцьці, ён расшпіліў партманетку і паказаў немаладому палкоўніку фотаздымак круглатварай, сьветлавалосай дзяўчыны, якая, па хуткім часе, мусіць стаць ягонай жонкай, а пакуль — нявеста, з якой ён заручаны. Палкоўнік нават акулера ўзьдзеў, каб не пакрыўдзіць госьця. Разглядаў колькі картку, а потым ухвальна цокнуў языком і зірнуў на гадзіннік. Ён – камендант Браслава, правёў маёра да машыны, паціснуў руку і прапанаваў ахову: салдатаў на двух матацыклах. Маёр адмовіўся катэгарычна. Палкоўніку засталася адно паціснуць плячыма, паўшчуваць занадта саманадзейнага маладога чалавека. Але камендант усё ж настаяў на сваім. Ён зрабіў гэта так гучна, каб чулі прысутныя афіцэры.

Затрашчалі матацыклы і паехалі паперадзе. Закурэў пыл, засінеў дым. Чорны легкавік мякка крануўся з месца, маёр з крыху пачырванелым тварам, расшпіліў каўнер кіцелю і незадаволена пасьміхнуўся, а потым, за брамай, стомлены доўгай размовай, пазяхнуў.

Да вайсковага аэрадрому было дваццаць кіламетраў. Кусты і дрэвы абапал дарогі, высеклі яшчэ на пачатку вясны.

7. *Біклажка з каньяком.* Легкавік праімчаў браслаўскімі вуліцамі да выезду з гарадку. Маёр чуў, што некалі даўно, Браслаў уваходзіў у склад Шведскага каралеўства. Яму двойчы даводзілася ездзіць у скандынаўскую краіну на спаборніцтвы. Выступленьні прайшлі пасьпяхова – прывёз срэбны медаль. Але цяпер, у апошні дзень, ён як ні намагаўся знайсці хоць якое падабенства Браслава і швецкіх гарадкоў – не атрымлівалася.

Перад мостам давялося скінуць хуткасьць, спыніцца, дарога была занятая сялянскімі вазамі. Маёру нават сігналіць не давялося. Вартавыя з матацыклістамі самі кінуліся на дапамогу. Загрукацелі па брукаванцы калёсы, заіржалі коні. Маёр паклікаў да сябе матацыклістаў і загадаў ахове вярнуцца да камендатуры. Яфрэйтар у матацыклетных акулерах нават спрачацца ня стаў. Загад ёсьць загад. Кашчавы і высокі вартавы адскочыў ад дарогі з ускінутай рукой.

Пасясты шлагбаум узьляцеў.

Маёр расправіў шырокія атлетычныя плечы, напоўніцу ўздыхнуў – ні пылу, ні дыму паперадзе не было. Скінуў фарсістую, пашытую па заказе, фуражку. Ён любіў, як большасьць сапраўдных спартоўцаў, хуткасьць ва ўсім. Правая рука пацягнулася да жоўтакурага партфеля з бліскучымі зашчэпкамі.

Аб вымытае ветравое шкло біліся і расьціскаліся тугім ветрам казюркі. І чым хутчэй, і чым далей ад Браслава ад’язджаў легкавік – тым больш плямак зьяўлялася на шкле. Маёр яшчэ падумаў, што на яго Радзіме і камароў менш, і кусаюцца яны ня так балюча.

Сонца хілілася да далягляду. Доўгія цені. Цёплае паветра, насычанае пахамі кветак, нагадала водар выпітага з камендантам каньяку. Дарога да самага далягляду была вольнай, і маёр радаваўся, што не даводзіцца глытаць пыл, а можна вось так – разьняволена – ляцець наперад, а ззаду няхай цягнецца, закручваецца ў сувоі сьветлы пыл. Вечаровае сонца фарбуе яго і робіць падобным да залатога дыму.

Пальцы правай рукі спрытна расшпілілі зашчэпкі партфеля, далонь сьлізганула ў сярэдзіну, і праз імгненьне, маёр зубамі адкручваў вінтавы корак пляскатай металічнай біклажкі. Першы глыток, і дурню зразуме-ла, самы смачны. Ад пачуцьцяў, якія перапаўнялі душу, маёр засьпяваў... Вінтавы корак упаў з калена пад ногі. “Майн Гот!” — бяззлбна прамовіў мужчына. Легкавік скінуў хуткасьць, ледзь каціўся. Залаты пыл ападаў на дарогу. Корак знайшоўся не адразу. Яшчэ глыток... Маёр пачуў стрэл. Гучны, рэзкі – аж паветра скаланулася. Нага ўплішчыла педаль у падлогу. Рухавік пыхнуў блакітным дымам, зароў... Аўтаматная чарга захрасла ў грукаце. Ветравое шкло, пасечанае кулямі, пасыпалася бліскучымі аскепкамі. Машыну, з прабітым колам, кінула набок. Колькі імгненьняў маёр яшчэ спрабаваў вывернуць на сярэдзіну дарогі, але...

Чорны легкавік як не перакуліўся, калі зьяцеў у кювет.

Маёр, з разьбітай скрываўленай галавой, непаслухмянымі пальцамі спрабаваў расшпіліць кабуру. Кроў залівала вочы. Нарэшце расшпіліў. А вось скарыстаць свой “вальтар” — так і не пасьпеў...

Васіль Ермалёнак, які атрымаў за сваю неверагодную ўчэпістасьць

мянушку Клешч, накінуўся на яго, наваліўся, вельмі ж хацеў, прывесці ў лес афіцэра-фрыца жывым. Хоць і лічыўся Васіль дужым і спрытным, і другога б немца скруціў, як вокам перавесці, а тут не атрымалася. І таму давалося выхапіць з-за халявы самаробны нож, і ўвагнаць чорнае лязо аж па самую плешку гаду-фрыцу ў горла...

8. *Падарунак.* Васіль Ермалёнак зайшоў у вёску, калі добра сьцімнела, калі на чорным небе зіхцелі дробныя, як рассыпаная соль, зоркі. Ён ішоў ад лесу і самазадаволена пасьміхаўся. Дзесяць кіламетраў для яго – не дарога, а так, адно ногі расхадзіць. Сёньня пад старым пінжаком была новая і чыстая кашуля. За сьпіной пагойдваўся звыкла-цяжкі нямецкі аўтамат. У нагруднай кішэні ляжала пляскатая, абцягнутая скурай, біклажка, у якой мякка плёхаўся каньяк. За партызанам, па някошанай траве, цягнуўся цёмны сьлед.

Ён прайшоў агародам да хаты, на вуліцу нават не паказаўся, прасьлізнуў ціха і хутка, сабакі, і тыя не забрахалі. Спыніўся побач з хатай, паправіў кепку, абцягнуў пінжак і толькі пасья гэтага ціхенька пагрукаў у шыбку. Фіранка хіснулася і ад’ехала. За шклом узьнік дзявочы твар, нос і далонь прыціснуліся да шкла. Васіль адыйшоў на крок, каб Наста магла яго пабачыць, зняў кепку.

Пакуль дзяўчына зьбярэцца – ён пасьпее папаліць і сустрэне яе імклівым пацалункам, з рэзкім пахам тытуню, у падціснутыя вусны.

Наста пачне крыўдаваць, сварыцца, бо мінулую ноч ня спала – чакала яго аж да самага раньня. Васіль напусьціць на сябе важнасьць, стане незадаволена моршчыцца, церці кулаком успатнелы лоб, а потым ня вытрымае і раскажа як здабыў партфель з сакрэтнымі дакументамі... Наста прыціснецца да яго і пацалуе, і гэтым разам прысмак сьмярдзючага тытуню падасца ёй найсмачнейшым. Пацалунак будзе доўгім, як хопіць паветра ў грудзях. Васілёвы рукі залезуць пад сьвітку, дакрануцца грудзей, і толькі тады Наста адштурхне кавалера. Васіль скажа, што ўчора ён мог загінуць, што маёр-немец падняў пісталет і хацеў стрэліць... Наста спалохана заміргае, вочы вільготна заблішчаць, а рот скрывіцца. Яна дазволіць Васілю прыціснуць сябе да сьцяны хлява, дазволіць рабіць тое, пра што яна марыла мінулай бяссонай ноччу. Але мужчына, гэтым разам, стрымае свае жаданьні. Скіне з пляча аўтамат, пакладзе на траву, расшпіліць пінжак і выцягне з-за пазухі нешта кіпенна белае, як вялікі камяк сьнегу, але не халоднае, а нагрэтае целама... Дзяўчына не адразу зразумее, што падае і паказвае ёй Васіль. А калі дакранецца, калі адчуе пад пальцамі карункі, калі тонкі вэлюм распусьціцца, як той белы дым, пацячэ з рук на вільготную траву – Наста схамянецца, яна зразумее, што трымае ў руках – вясельную фату. “Гэта табе”, – прашэпча Васіль і пачне скручваць цыгарку. А дзяўчына прыцісне далікатную тканіну да твару і ледзь стрымае сьлёзы, падумае, што гэтая ноч, гэтае імгненьне – самыя шчасьлівыя у яе жыцьці...

А вось каньяк з біклажкі, абцягнутай скурай, ёй не спадабаецца зусім. Яна пачне кашляць, крывіцца, а Васіль засьмяецца, а потым ласкава па-

ляпае па сьпіне і пацалуе ў мокры рот. Наста будзе сядзець пад сьцяной, як спаралізаваная, і зачаравана глядзець на зіхоткія пералівістыя кропелькі каменьчыкаў, якімі майстар аздобіў карункавую тканіну. “Як сьнег,” – скажа яна. “Ага,” – адкажа Васіль і даг’е каньяк да апошняй кроплі...

Перад самым сьвітаньнем, задаволены сам сабой, ён закіне за сьпіну халодны аўтамат і сыйдзе ў туман – мяккі і шчыльны, як вата.

Наста пастаіць яшчэ колькі пад сьцяной, супакоіцца і вернецца ў цёплую хату.

9. Плямка крыві. Наста, хоць і легла перад самым сьвітаньнем, а прахапілася выпанай, вясёлай і шчаслівай. Яна хуценька пасьнедала, прынесла з калодзежу вады, памыла посуд і паліла кветкі. Гаспадаркі ў яе амаль не было. Карова, чатыры рабья курыцы, бухматы шэры кот ды малы зьвяглівы сабачка. Потым Наста доўга і старанна мыла рукі, так, як хірург перад аперацыяй. Нават апошняга кавалачка мыла на гэткую справу не пашкадавала. Хуценька прычасалася, каб потым урачыста падняць вечка чорнага куфэрка. Там – у чыстым дамацканым рушніку і ляжала яна – белая, іскрыстая, як той сьнег асьветлены сонцам – фата. Дзяўчына расклала яе на прыбраным ложку.

Увесь час, як толькі расплюшчыла вочы, усьмешка не сыходзіла са сьвежага ружовага твару, а рукі не знаходзілі сабе месца. Наста аглядала фату ня проста ўважліва, а нават прыдзірліва, спрабавала знайсці хоць якую загану. У адным месцы адшукалася невялікая, памерам з пазногаць плямка засохлай крыві. У другім нітачка выехала з карункавай кветкі. Наста ўзяла голку і асьцярожна, акуратна, каб не пашкодзіць далікатную кветачку, засунула нітку. Ледзь бачны вузельчык завязаўся выдатна, і справа была зроблена.

За сваё нядоўгае жыцьцё дзяўчына бачыла шмат вячэньняў, што ў касьцёле, што ў царкве, шмат вясельяў, на некаторых нават прысутнічала з бацькамі. Але, у гэтым Наста была ўпэўненая, ні ў адной з бачаных ёй нявест такой прыгожай фаты нават і блізка не было.

Яна вырашыла, што маме пакажа падарунак жаніха толькі пад вечар, калі тая вернецца з пасты, а цяпер, пакуль адна, усё як сьлед разглядзіць і прымерае. Каб потым ня поркацца і не хвалявацца, каб атрымалася, як мае быць. Наста ўяўляла наперад, як мама здзівіцца, спалохаецца, узрадуецца. Усе маці аднолькава жадаюць сваім дзецям шчасьця і ня вераць, што тое шчасьце будзе менавіта з тым, каго абрала дачка. Можна было яшчэ пахваліцца сяброўцы, але нешта пакуль стрымлівала. І Наста здагадалася, што ёй замінае. Занадта гэтая фата – багатая – вось што.

Фата была доўгая – край ляжаў на падлозе. Дзяўчына выструнілася, прыўзнялася на дыбачкі – край застаўся ляжаць. Яна задумалася і прыгадала, як выходзіла замуж дачка браслаўскага аптэкара, як фату неслі, падтрымлівалі хлопчык з дзяўчынкай...

Шэры бухматы кот ляжаў на падваконьні і глядзеў на дзяўчыну ў

белым. Кот мружыўся, пазяхаў, а потым пачаў лавіць муху, біць яе лапай. Зьеў муху і саскочыў на падлогу, падыйшоў да Насты. “Заб’ю!” – Яна падхапіла ката і выкінула за дзверы. Кот пашкробся, незадаволена пакаўкаў, абыйшоў хату і ўскочыў на падваконе, лёг. Наста стаяла перад люстэркам, а потым крутанулася і прапала, патанула ў белай аблачыне.

10. Карнікі. Яна пачула, як равуць рухавікі машынаў, і спалохалася. Вуліцай праляцелі два шэра-зялёных матацыклы, а потым, на тым канцы вёскі, пачуліся стрэлы – нечакана гучныя, рэзкія. Кот саскочыў з падваконе ў хату, крутануўся, спалохана каўкнуў і вылецеў праз акно ў агарод. Дзяўчына акуратна скінула на ложак фату, выбегла на ганак і ўбачыла цяжкі чорны дым, што павольна і неахвотна падымаўся па-над садам. Ад возера вёска гарэла.

Стралялі і крычалі. Праляцеў матацыкл, бліснулі вялікія акулера кулямётчыка. Наста прысела за кустамі агрэста, папаўзла на каленцах далей ад дома – бліжэй да лесу. Побач з градамі спынілася, прыўзнялася, глянула на сваю хату з адчыненым акном і пабегла.

Ускочыла на невысокі ганак, грукнула дзвярамі. Схапіла з ложка фату. Скамечыла. Прыціснула да грудзей. З ганка ўбачыла немца ў плямістым, як скура жабы-рапухі, мундзіры і вялізных, на паўгалавы акулерах. Немец нешта крыкнуў – рот шырока раскрыўся, нешта папераджальнае, злоснае.

Наста скочыла за кусты колкага агрэсту і падумала пра тое, каб жа толькі не падраць фату. Яна бегла праз барозны, ламала бульбоўнік...

Немец, у матацыклетных акулерах, стаяў на невысокім ганку і страляў па дзяўчыне, як ведаў – пацэліць. Наста ўпала, калі да алешніку заставалася крокаў дзесяць.

— *Адуль я пра гэта ўсё дазнаўся? – мужчына ў гадах нават не пасьміхнуўся. — У той дзень карнікі па загадзе, атрыманым з Берліна, спалілі чатыры вёскі побач з Браславам, дзеве з усімі жыхарамі. І вёску Гвазды, дзе жыла Наста Бабок, спалілі з людзьмі. Загад той – я на свае вочы бачыў. А ўсё з-за таго маёра-прыгажунна, які сьпяшаўся да нявесты...*

Краязнаўца дастаў з кішэні абтрапаны нататнік, перацягнуты аптэчнай гумкай, разгарнуў яго і паклаў на стол невялікі чорна-белы фотаздымак. Прыгажун афіцэр і побач хлопчык з цёмным, перапэцканым шакаладам ротам. А за імі з-за дрэваў выглядае вежа браслаўскага касцёлу.

– *Гэты хлопчык на здымку – я... – сказаў і быццам вінавата ўсьміхнуўся.*

Сакавік, 2005.